

SZ. GALÁNTAI ERZSÉBET

JANUS PANNONIUS KÉT ITÁLIAI EPIGRAMMÁJÁNAK
ANTIK ELŐZMÉNYE

I.

A nagy humanista költő halálának félévezredes évfordulója alkalmából megjelent Janus Pannonius-kiadásban¹ a 132. számú itáliai epigramma latin textusa és mellette Kurcz Ágnes fordítása így szól:

Quid tibi cum claudo, dicebam, Prisca, marito?
Optimus est claudus, Prisca, fututor, ait.
Mit mondtam, Priscám, látván férjed bicegését?
Nincs bicegősnél jobb — szólsz — s ügyesebb szerető.

A distichonhoz magyarázó jegyzetet nem találunk a kötetben. Pedig Prisca válasza — s persze a költő kérdése is — olyan antik reminiscencia, amelynek felmutatása nélkül a szöveg igazában megértettnek nem tekinthető.

A Teleki (—Kovácsnay)–féle kiadásban I. 222. sorszám alatt áll ez a költemény². De klasszikus görög előzményre vonatkozó utalást itt sem olvasunk. Nem bukkan fel a szóban forgó epigramma azokban a kitűnő írásokban sem, amelyek mindmáig a legtöbbet tették Janus Pannonius és hellén előképei viszonyának a megvilágítására, igaz, kifejezetten a görögből készült fordításokat állítván vizsgálataik középpontjába; Juhász László disszertációjára³ és Ritoók Zsigmond tanulmányára⁴ gondolok. A nagy reneszánsz írók napjainkig a legrészletesebben bemutatató monográfia, Huszti József⁵ szintén nem szól epigrammánk antik mintájáról. A pannóniai Janusszal foglalkozó más írások hosszú sorát néztem még át, de ezekben sem találtam nyomát annak a felismerésnek, hogy az „Ad Priscam” ógörög reminiscenciára épül.⁶ Így talán nem lesz hiábavaló a következőkben rámutatnom Janus Pannoniusnak egy eddig észre nem vett (vagy legalábbis elfelejtett) görög előképére.

A Leutsch—Schneidewin–féle *Corpus Paroemiographorum Graecorum* I. és II. kötetében (Gottingae 1839, 1851), valamint az e kötetek 1958-as hildesheimi

¹ Janus Pannonius munkái latinul és magyarul. Budapest, 1972. 90—91.

² Jani Pannonii poemata quae uspiam reperiri potuerunt omnia. Pars prima. Iani Pannonii opusculorum pars altera. Traiecti ad Rhenum, 1784.

³ De Jano Pannonio interprete Graecorum. Szeged, 1928.

⁴ Janus Pannonius görög versfordításai: Janus Pannonius [Memoria Saeculorum Hungariae 2.], Budapest 1975, 407—438.

⁵ Janus Pannonius. Pécs, 1931.

⁶ Egyebek mellett a kezemben volt ÁBEL JENŐ: Janus Pannonius életéhez és műveihez. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1879. 1—18. ZALAI JÁNOS: Janus Pannonius mint utánzó. Fogaras, 1905. PAIS DEZSŐ: Janus Pannonius Eranemusa és a latin klasszikusok. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1910. 760—776. JUHÁSZ LÁSZLÓ: Quaestiones criticae de epigrammatibus Jani Pannonii. Roma, 1929. KARDOS TIBOR: A magyarországi humanizmus kora. Budapest, 1955. 123—149.

reimpressziója alkalmából összeállított Supplementum V. értekezésében⁷ többször is felbukkan az *ἄριστα χωλὸς οἰφεῖ* (= *Optimus est claudus ... fututor*) közmondás, amely hitelesnek tekinthető híradás szerint⁸ már az i. e. VII. századi lírikusnál, Mimnerosnál olvasható volt.⁹ Találkoztunk továbbá ugyanezzel a proverbiummal az attikai komédia egy anonim töredékében¹⁰, Pausanias atticista lexikonának egy fragmentumában¹¹ s végül bizánci scholionokban¹², szömagyarázó összeállításokban¹³ és hol pseudoepigráf¹⁴, hol névtelen¹⁵, hol ismert szerzőjű közmondásgyűjteményekben¹⁶.

A közmondás magyarázatát (állítólagos eredetét) legrégebb kezünkben levő auctorként a Hadrianus császár idején Rómában tevékenykedő szofista Zénobios adja, aki az utolsó nagy alexandriai filologusnak, Didymosnak, valamint a krétai Tarrhaiból való Lukilliosnak a közmondásgyűjteményeit kivonatolta. Nála¹⁷ ezt olvassuk: „Legjobban a sánta szeretkezik’ arra utal, hogy az amazónok megszületőfiúgyermeküket megcsonkították, vagy féllábukat vagy pedig félkezüket eltávolították. Ezekkel az amazónokkal háborúztak a szkíták s aztán egyezségre akartak jutni velük; ezért azt mondták nekik, hogy a jövőben a szkítákkal élhetnek házasságot, akik épek s nem csonkák. Antianeira az amazónok vezére választott erre s azt mondotta: „Legjobban a sánta szeretkezik’. Említette a közmondást Mimnermos.”

Hogy milyen alkalmakkor volt szokás e közmondással élni, ezt megtudjuk Makarios Chrysokephalostól, a XIV. századi bizánci írótól, akinél ez áll¹⁸: „Legjobban a sánta szeretkezik’ azokra vonatkozik, akik inkább választják a rosszat, ha az sajátjuk, mint a jót, ha az idegen tőlük. Az amazónoktól fogalmazott mondás.”

Janus Pannonius a közmondást majdnem szó szerint fordítja: „*Ἀριστα = Optimus, χωλὸς = claudus, οἰφεῖ = est ... fututor*. S a proverbium jelentésének, illetőleg eredetének ismeretében a humanista disztichon valódi értelme világosabban bontakozik ki, mint annak előtte. A költő ugyanazt a gondolatot fejezi ki kérdésével, mint a szkíták békeajánlatukkal: mire lehetne jó egy asszonynak egy sánta férfi? (*Quid tibi cum claudo ... marito?*). S Prisca válasza lényegében ugyanazt a paradoxonként ható igazságot fejezi ki, amit az amazón királynő felelete is: jobb a megszokott szerető, még ha sánta is, mint az ismeretlen ép.

⁷ O. CRUSIUS: *Paroemiographica. Textgeschichtliches zur alten Dichtung und Religion. Mit einer Untersuchung über den Atheniensis 1083 von S. KUGÉAS: Sber. d.K. Bayerischen Akademie d. Wiss. Philos.-philol. u. hist. Kl. 1910, 4. Abh. 37, 76—77. (Corp. Paroem. Gr. Supplementum V.)*.

⁸ CPG Suppl. V. p. 15, 76—77.

⁹ SAMUEL SZÁDECZKY-KARDOSS: *Scrieb Mimnermos Iamben? : Miscellanea Critica. Aus Anlass des 150 jährigen Bestehens der Verlagsgesellschaft und des graphischen Betriebes B. G. Teubner Leipzig. Hrsg. von J. IRMSCHER ... I. Griechischer Teil, Leipzig 1964, 268—280. — UGYANÓ: Zwei Beiträge zur Epigraphik und Literaturgeschichte: Akte des IV. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik (Wien, 17. bis 22. September 1962), Wien 1964, 379—382. — UGYANÓ: Konjektur und handschriftliche Überlieferung in der Textrekonstruktion der Mimnermos-Fragmente: Studi filologici e storici in onore di Vittorio de Falco, Napoli 1971, 73, cf. 71.*

¹⁰ Com. Adesp. fr. 36 ed. TH. KOCK: *Comicorum Atticorum Fragmenta III., Lipsiae 1888, p. 404 = Athen. 13,24 p. 568 E.*

¹¹ Eustath. ad Hom. (ed. G. Stallbaum) II. p. 403.

¹² Schol. in Theocr. 4, 62—63 B.

¹³ Suda s.v. *ἄριστα*; Etymol. magn. cod. V. s. v. *γρίφος*.

¹⁴ Ps. — Diogenian. II 2, Ps. — Plut. I 15: CPG I 196, 323.

¹⁵ Vö. CPG I p. 486.

¹⁶ Apostolius III 92 = Arsenius V 34: CPG II p. 147.

¹⁷ CPG Suppl. V p. 15.

¹⁸ CPG II p. 147.

Arra a kérdésre, hogy honnan és hogyan ismerte meg a görög közmondást Janus Pannonius, ha nem is teljes biztonsággal, de nagy valószínűséggel megadhatjuk a választ. Michael Apostolios Bizánc elestekor török fogságba került. Onnan szabadulva, más menekülő honfitársaihoz hasonlóan Itáliába ment, majd az akkori-ban velencei fennhatóság alá tartozó Kréta szigetére húzódott, és görög kéziratok másolásával kereste kenyerét. Bessarion, görög származású bíboros pártfogása alatt dolgozott, s ugyanennek a kardinálisnak volt familiárisa egy ideig Lauro Quirini (Laurus Quirinus) is. Az utóbbi Krétán élő velencei családból származott, s így szintén jól tudott görögül, ami a humanista Itáliában nagyra értékelt képességnek számított. Már Bessarion is megfordult itáliai életének egy korai szakaszában Paduában, Lauro Quirini pedig 1451-től Krétára való visszatéréseig Paduában professzorodott¹⁹. Michael Apostolios a maga nagy görög közmondásgyűjteményét, amelyben — mint láttuk — ott olvasható a bennünket érdeklő proverbium, egy példányban éppen Laurus Quirinusnak írta le (az autográf kéziratot ma a párizsi Bibliothèque Nationale őrzi)²⁰. Az elmondottak értelmében az 1454-ben Ferrarából Paduába átköltöző és tanulmányait ott tovább folytató Janus Pannonius humanista körökben megismerkedhetett az Apostolios, illetőleg Laurus Quirinus révén itt bizonyára közkeletű görög közmondáskincsel. Ezt annál indokoltabb feltételezni, mert Janus Pannonius elmélyültebben görög stúdiumokkal éppen Paduában kezdett el foglalkozni²¹.

II.

Urbán János „Janus Pannonius Catullus-olvasmányai” című értékes dolgozatában²² teljes joggal állapítja meg, hogy „a modern kutatás ma is itt tart: vagy tudomást sem vesznek Catullus hatásáról (Pais Dezső, Hegedűs István), vagy bizonyító adatok nélkül, odavetett megjegyzésekben feltételezik Catullus ismeretét (Fögel József, vagy jóval előbb Fraknoi Vilmos), esetleg mint Huszti József teszi, alkalmi tartalom-párhuzamokat mutatnak ki: (Feltételezhető, hogy erótikus epigrammáira hatott Catullus is ... A szegénységről írt Catullus is ... Epithalamiumot írt Sapphótól kezdve Catulluson keresztül Venantius Fortunatusig ... igen sok költő)”. Urbán János megkezdte a Janus-kutatás eme máig fennálló adósságának a törlesztését néhány Catullus-reminiscencia, illetőleg catullusi hatás felmutatásával és értő elemzésével. Legyen szabad nekünk egy további szerény adalékkal hozzájárulni a Janus Pannoniust Catullusszal összekötő szálak feltárásához, a két költő kapcsolatának konkrét adatokkal való bizonyításához.

Ahogy a fentebb megtárgyalt görög közmondás, úgy az említendő Catullus-hely is Janus pajzán epigrammaköltészetére hatott. A veronai költő azt kéri szerelmétől (32, 7—8):

... *domi maneas paresque nobis*
novem continuas fututiones.

¹⁹ Michael Apostoliosra lásd legújabban D. J. GENAKOPLIS: *Greek Scholars in Venice*, Cambridge Mass. 1962, 73—110. Bessarionra vonatkozóan ma is alapvető L. MOHLER: *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann I—III.*, Padernborn 1923—1942 (Neudruck: Aalen 1967). Vö. K. KRUMBACHER: *Gesch. d. byz. Liter.*, München 1897, 603. GEORG VOITH: *Die Wiederbelebung des classischen Alterthums I.*, Berlin 1893, 424—425, 438.

²⁰ E. L. a Leutsch: *CPG II p. X—XI.*

²¹ V. KOVÁCS SÁNDOR: *Janus Pannonius munkái latinul és magyarul*, Budapest 1972, 489—490.

²² KARDOS TIBOR és V. KOVÁCS SÁNDOR [szerk.]: *Janus Pannonius [Tanulmányok]*, Budapest 1975, 397—405.

Lehetetlen észre nem venni e catullusi passzus hatását Janus Pannonius 113. itáliai epigrammáján (Teleki—Kovácsnay I 119), midőn az egyik buja toscanai ifjút, a cinaedus Ursust egyebek mellett így jellemzi:

*Lascivam aestiva nactus qui nocte puellam
Nil putat esse vices continuare novem.*

ERZSÉBET SZ. GALÁNTAI

ANTIKE PARALLELE ZU ZWEI ITALIENISCHEN EPIGRAMMEN
VON JANUS PANNONIUS

Der Aufsatz zeigt das Weiterleben und Wiederbeleben von der antiken literarischen Tradition im Mittelalter auf. Im italienischen Epigramm No. 132 von Janus Pannonius, dem hervorragendsten Dichter des lateinischen Humanismus in Ungarn, entdeckt die Verfasserin die Übersetzung des griechischen Sprichwortes "ἀριστὰ χωλὸς οἴφει", im italienischen Epigramm No. 113 dagegen wird auf die Wirkung von c. 32 des Catull hingewiesen. Die Verfasserin möchte mit diesen — an und für sich bescheidenen — Befinden das Porträt von Janus Pannonius ergänzen.